

NICHOLAS COPERNICUS UNIVERSITY
Students' Society of Art Conservation

STUDENTS ON CONSERVATION

VOL. 2

Proceedings of the 2nd Polish Students Conference
on Historical Monuments Conservation
Toruń, 24-26 February 2000

edited by
Tomasz Korzeniowski

Toruń 2000

UNIwersytet Mikołaja Kopernika
Koło Naukowe Studentów Konserwacji Dzieł Sztuki

STUDENCI O KONSERWACJI

Tom II
Materiały
II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej
Studentów Konserwacji Zabytków
Toruń, 24-26 lutego 2000 r.

pod redakcją
Tomasza Korzeniowskiego

Toruń 2000

Wydawca

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Sztuk Pięknych, Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa,
Koło Naukowe Studentów Konserwacji Dzieł Sztuki

Współpraca wydawnicza

Gdański Oddział Towarzystwa Opieki nad Zabytkami;
"Głos Uczelni". Pismo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Adres redakcji

Koło Naukowe Studentów Konserwacji Dzieł Sztuki UMK
87-100 Toruń, ul. Sienkiewicza 30/32
tel./fax: (0-56) 622-49-77;
e-mail: knskds@cc.uni.torun.pl

Recenzenci artykułów (strony)

prof. dr hab. Marian Arszczyński (85-98), mgr Wojciech Chrościcki (351-358), dr inż. Andrzej Deneka (129-140), mgr Elżbieta Graboś (113-128), prof. dr hab. Jerzy Kolendo (23-46), mgr Maria Lubryczyńska (309-332), dr Jadwiga Łukaszewicz (181-230), adi. Wiesław Procyk (153-166), mgr Robert Rogal (7-22), dr Halina Rosa (359-376), prof. dr Maria Roznerska (333-350), mgr M. Rudy (67-84; 99-112; 237-250; 257-292; 377-412), dr Jan Salm (141-152), adi. Janusz Smaza (167-180), mgr Elżbieta Szmit-Naud (251-256), adi. Jadwiga Wyszynska (47-66), mgr inż. arch. Bożena Zimnowoda-Krajewska (231-236)

Konsultant naukowy wydania

dr hab. Jerzy Ciabach

Tłumaczenia angielskie

mgr Anna Wróbel

Na pierwszej stronie okładki: starożytne popiersie ze zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu (fot. MN Poznań)

Na czwartej stronie okładki: miniatura indyjska z XVII w. (fot. J. Czuczko)

© Copyright by

Koło Naukowe Studentów Konserwacji Dzieł Sztuki UMK
Toruń 2000

ISBN 83-912696-1-2

PUBLIKACJĘ WYDANO DZIĘKI FINANSOWEJ POMOCY

**Generalnego Konserwatora Zabytków
Ministerstwa Edukacji Narodowej
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Wydziału Kultury Turystyki i Sportu
Urzędu Miejskiego w Toruniu**

Wytwórni Klejów i Zapraw Budowlanych

ISPO Polska sp. z o.o.

Wydanie I. Nakład 1000 egz.

Skład, łamanie i opracowanie graficzne: Sebastian Dudzik

Druk: Zakład Poligraficzno-Wydawniczy POZKAL
w Inowrocławiu

Wykonanie przygotowalni i naświetlenie:

Studio Grafiki Komputerowej „Artpress” s.c., 88-100 Inowrocław, tel./fax (052) 354-95-10

Politechnika Świętokrzyska w Kielcach
Wydział Budownictwa Lądowego
Katedra Architektury i Ochrony Budowli Zabytkowych

Sylwia Kołodziejczyk, Milena Kaleta

Adaptacja zabytkowej synagogi w Przysusze na cele kulturalno - oświatowe¹

Tematem referatu są problemy związane z adaptacją zabytkowej synagogi w Przysusze. Obiekt ten jest jednocześnie przedmiotem naszej pracy dyplomowej. Zaprezentujemy pokrótce część dotychczasowego opracowania i zgromadzonych materiałów, a będą to: rys historyczny budowli, inwentaryzacja budowlano-konserwatorska zawierająca opracowanie graficzne i fotografie oraz koncepcję programowo-przestrzenną adaptacji.

Krótki rys historyczny

Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych, kartograficznych, ikonograficznych, rękopiśmiennych i drukowanych mogłyśmy datować obiekt i w pewnym stopniu poznać jego przemiany oraz przyczyny degradacji w czasie spowodowane niewłaściwym użytkowaniem.

Synagoga została wybudowana w latach 30-tych XVIII wieku i jest jedną z dominat parterowej zabudowy miasta. Bryłę budynku stanowiły wówczas dwa elementy: korpus główny i znacznie niższy przylegający od zachodu dwuczęściowy przedsionek z babińcem na piętrze. Wejście do babińca prowadziło drewnianymi dwubiegowymi schodami przy elewacji zachodniej (ślady po biegach schodowych są obecnie widoczne). Sala modlitw i przedsionek nakryte były stropem belkowym drewnianym. W przedsionku strop ten podparła

---

¹ Praca powstała pod kierunkiem dr inż. Andrzeja Deneki

masywna kolumna ceglana. Należy sądzić, że sala modlitw i babiniec nakryte były odrębnymi dachami. Zapewne dach nad korpusem głównym był czterospadowy, nad babińcem pulpitowy.

Obiekt uległ przebudowie w połowie XVIII wieku. Przeróbki objęły zmianę otworów okiennych babińca (patrz rzut drugiej kondygnacji - ściana pomiędzy babińcem, a salą modlitw).

Następna przebudowa nastąpiła po 1764 r., objęła zmianę układu wnętrza sali modlitw. Wzniesiono wtedy dziewięciopolewe sklepienie z architektoniczną bimą, oraz zamurowano dwa otwory do babińca.

Dalsze przekształcenia nastąpiły w 2 połowie XIX wieku. Zlikwidowano wówczas zewnętrzne schody do babińca, podwyższono mury babińca i cały obiekt przykryto jednym dachem. W tym też okresie wykonany został gzyms ceglany obiegający całą budowlę. Jednocześnie w podwyższonych ścianach części zachodniej wykuto otwory okienne. W elewacji zachodniej przebito otwór wejściowy do przedsionka, w którym wzniesiono schody na piętro.

Do 1866 roku w sali modlitw znajdowała się drewniana szafa na rodały. Przymuszcza się, że w okresie przebudowy przypadło wykonanie nowej zachowanej do dziś. Po wykuciu głębokiej wnęki na szafę cienkie mury wzmocniono na zewnątrz skarpą.

Obiekt nie uległ zmianie do II wojny światowej. Z chwilą likwidacji gminy żydowskiej w Przysusze bożnicę zamieniono na magazyn zbożowy. Zamurowano wówczas wszystkie otwory między salą modlitw, a babińcem.

W 1968 roku rozpoczęto prace budowlano-konserwatorskie. Objęły one wymianę zniszczonego w 60% dachu czterospadowego prostego na czterospadowy łamany oraz drewnianego stropu na żelbetowy, wzniesiono również żelbetowe schody kręcone, prowadzące na babiniec. Obecnie obiekt jest nie użytkowany i ulega dalszym zniszczeniom.

Inwentaryzacja budowlano-konserwatorska

Mury synagogi wykonane są z kamienia wapiennego. Budynek zwieńczony jest ceglanym gzymsem z konsolkami. Przekrycie stanowi blacha miedziana układana w romby. Można zaobserwować nieszczelność pokrycia. Cała elewacja podzielona jest lizenami, pomiędzy którymi umieszczono duże, rozglifione otwory okienne sali modlitw, przesklepione półkoliście. Zachowały się pozostałości stolarki. W części zachodniej widoczne są dwie kondygnacje okien babińca oraz kamienne obramienie pierwotnego wejścia na babiniec.

Rysunki inwentaryzacyjne powstały w oparciu o bezpośrednie pomiary na obiekcie metodą tradycyjną. Wykorzystano część rysunków archiwalnych wykonanych w czerwcu 1963 r. przez pracowników PKZ O/Warszawa, uaktualniając poprzez naniesienie wszystkich zmian od roku 1963 do 1998. Wszystkie rysunki

Inwentaryzacyjne wykonałyśmy w programie komputerowym AutoCad.

Inwentaryzację zniszczeń elewacji w przypadku braku fotogrametru wykonałyśmy ze zdjęć. Nie jest to metoda bardzo dokładna, jednakże pozwalająca dosyć wiernie nanieść występujące ubytki na rysunki. (rysunki: 1,2,3,4)

1. Rzut parteru -

- dwudzielny przedsionek z wtórnymi żelbetowymi schodami,
- ceglana kolumna podpierająca obecnie podciąg stropu żelbetowego,
- w części wschodniej sala modlitw z centralnie umieszczoną bimą i szafą na roduły (Aron Hakodesz) w ścianie wschodniej.

2. Rzut piętra i sklepień

- w części zachodniej babiniec z dwoma kondygnacjami okien w ścianach zewnętrznych i zamurowanymi oknami do sali modlitw,
- dziewięciopółowe sklepienie żaglowe z lunetami, gurdy sklepienne przekazują obciążenia na ściany zewnętrzne i filary bimy.

4. Przekrój podłużny

- widoczne łuki sklepień i ceglane arkady bimy wsparte na czterech ośmiobocznych filarach z bogato zdobioną głowicą i profilowaną bazą,
- konstrukcja drewniana dachu - płatwiowo- kleszczowy, dwukondygnacyjny, wykonany w latach 70 -tych,
- współczesne żelbetowe stropy gęstożebrowe nad przedsionkiem i babiniecem.

5. Detal

- przy wykonywaniu inwentaryzacji obiektu wykonuje się również inwentaryzację zachowanych elementów detalu architektonicznego. Jako przykład zaprezentujemy barokową formę przeszła balustrady żeliwnej chóru w sali modlitw.

Propozycja programowo- przestrzenna adaptacji

Przystępując do projektu adaptacji wprowadzana funkcja uwarunkowana jest w pierwszej kolejności względami gospodarczymi, społecznymi, kulturowymi i historycznymi. Rozpatrując charakter obiektu i możliwości jego wykorzystania nasunęły nam się na myśl różne rozwiązania: adaptowanie synagogi na bibliotekę wraz z czytelnią, bądź na archiwum z salą ekspozycyjną, bądź na centrum naukowe. Po przeprowadzeniu wywiadu środowiskowego i rozmowie

z zainteresowanymi osobami poznałyśmy potrzeby lokalnej społeczności. Dowiedziałyśmy się również o częstych wizytach przedstawicieli ludności żydowskiej i ich żywym zainteresowaniu synagogą. Widzą oni możliwość wykorzystania tego obiektu na miejsce spotkań o charakterze naukowym, kulturalnym dla szerszego kręgu ludzi. Wychodząc naprzeciw potrzebom przyjęłyśmy koncepcję programowo-przestrzenną obejmującą umieszczenie w synagodze biblioteki wraz z czytelnią w wąskim zakresie naukowym dotyczącym np. filozofii, przy czym jednocześnie przewidujemy możliwość spotkań o charakterze oświatowym typu sesje, konferencje, odczyty i kulturalnym np. wieczorki poetyckie i koncerty kameralne. Należy dążyć do tego by wprowadzana funkcja pozwalała na samodzielne utrzymanie obiektu, bez konieczności liczenia na opiekę państwa. Jednakże aby móc wprowadzić jakąkolwiek funkcję do synagogi należy najpierw opracować projekt prac budowlano-konserwatorskich rozwiązujący problemy konstrukcyjne. Dokładne oględziny obiektu i ekspertyzy budowlane pozwalają ocenić stan techniczny elementów konstrukcyjnych. Na tej podstawie można podjąć decyzję odnośnie pozostawienia danego elementu, jego wymiany bądź wzmocnienia lub wprowadzenie zupełnie nowego rozwiązania konstrukcyjnego.

W omawianej synagodze szczególną uwagę należy zwrócić na problemy:

1. Obecnego kształtu dachu - jest to forma obca dla tego typu architektury i przede wszystkim odbiegająca od pierwotnego kształtu. Nic nie stoi zatem na przeszkodzie by zaprojektować nową konstrukcję, odpowiadającą pierwotnej formie (dach czterospadowy prosty).
2. Zniszczonych schodów żelbetowych, kręconych -należy zaprojektować nowe, bardziej funkcjonalne i odpowiadające pierwotnym.
3. Istniejących stropów żelbetowych - jeżeli takowe pozostaną, to czy są w stanie przenieść przewidywane obciążenia określone przez funkcję użytkową. Należy to sprawdzić drogą żmudnych obliczeń i na ich podstawie podjąć właściwą decyzję.
4. Niewłaściwego posadowienia filarów bimy (nie jest zachowana minimalna głębokość określona przez PN jako 50 cm na skutek czego wystąpiło zarysowanie arkad i sklepień). Należy wykonać projekt podbicia fundamentów filarów bimy na głębokość potrzebną do spełnienia warunku granicznego nośności.

5. Obecnie możemy zobaczyć częściowe wzmocnienie konstrukcji bimy w postaci czterosłupowej, stalowej ramy przestrzennej obróconej w planie o 45° względem filarów bimy. Ponadto wykonano stalowe ściągi - obejmą powyżej zworników łuków bimy. Być może podbicie fundamentów rozwiąże problem przenoszenia obciążeń przez filary i wykluczy tym samym konieczność stalowego wzmocnienia. Jest to niewątpliwie element szpecący i przeszkadzający w właściwym odbiorze walorów architektonicznych bimy.

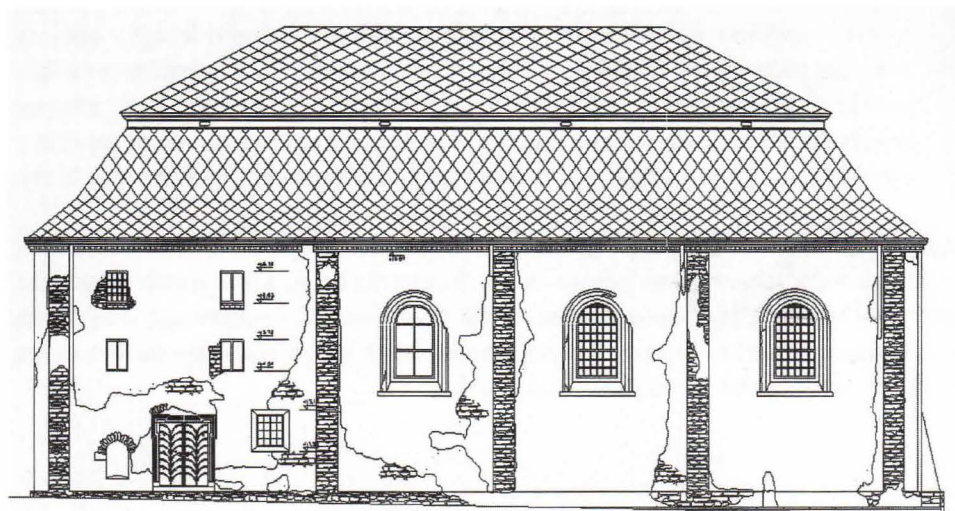
Adaptacja budowli zabytkowej oprócz problemów typowo konserwatorskich niesie ze sobą szereg problemów natury konstrukcyjnej, które może rozwiązać inżynier. Ma on jednak świadomość że ma do czynienia z substancją zabytkową podlegającą ścisłej ochronie i proponowane przez niego rozwiązania nie mogą w żaden sposób umniejszać wartości obiektu.

Sylvia Kołodziejczyk and Milena Kaleta

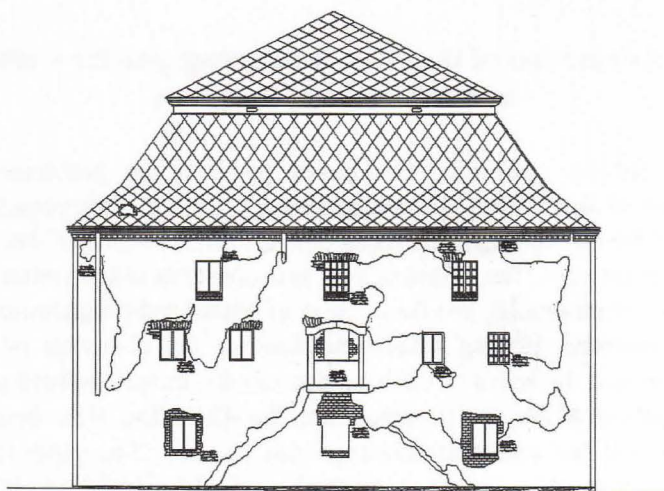
The Adaptation of the Historical Synagogue for Cultural and Educational Purposes

The subject matter of this paper presents the problems related to the adaptation of the historical synagogue in Przysusze. This object constitutes the subject of the authors' diploma work. The historical outline of the construction was briefly presented. The construction and conservation inventory including graphic works, photographs, and the concept of spatial and programmed adaptation were also discussed. Having taken into account the character of the object, its applications and the needs of the local community, as well as having questioned the representatives of the Jewish population, the adaptation of the building for the centre of cultural and scientific meetings was decided. The paper finishes with the conclusion that the adaptation of the historical building involves not only typically conservatory problems but also several problems of a construction nature. These problems can only be solved by an engineer who is aware of the fact that his suggestions cannot diminish the historical value of the object in any way.

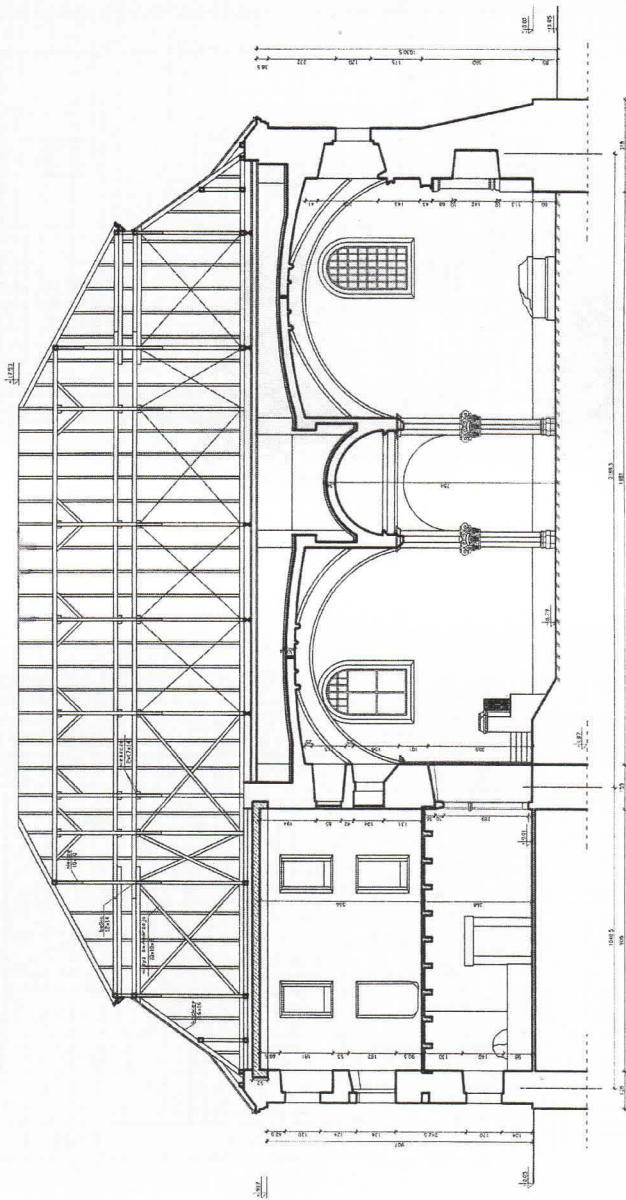

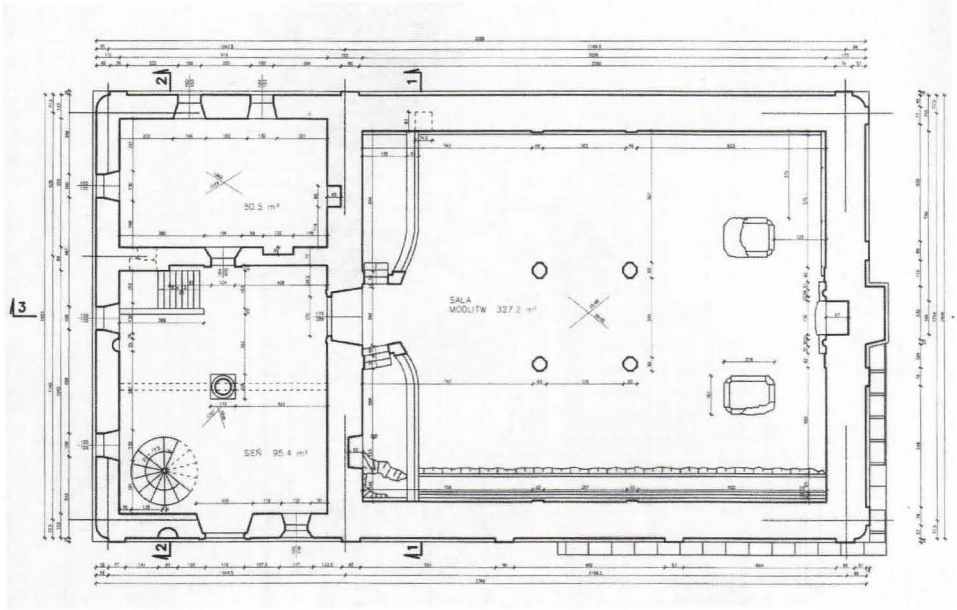
Il. 1. Synagoga w Przysusze. Inwentaryzacja, elewacja południowa

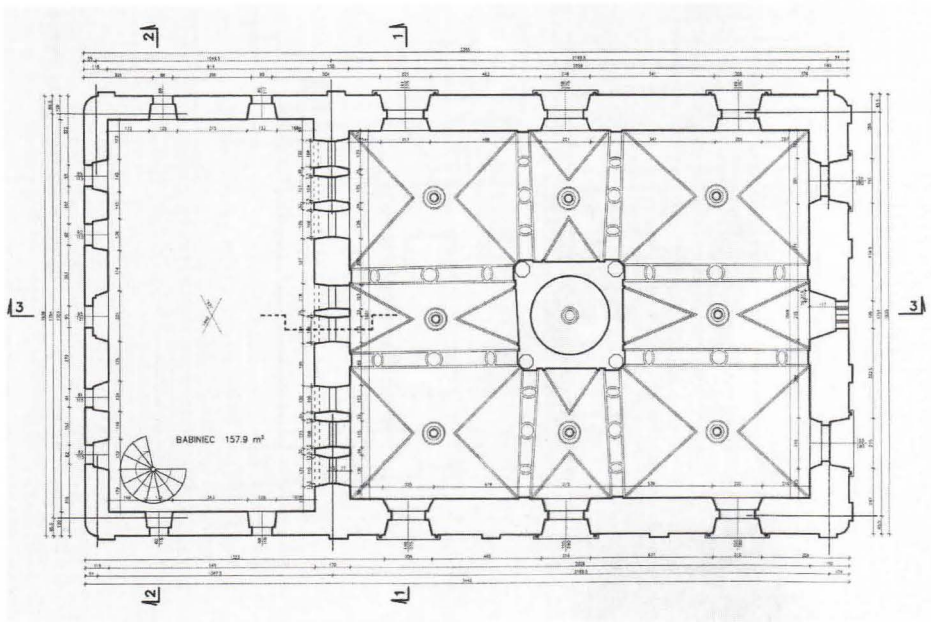
Il. 2. Synagoga w Przysusze. Inwentaryzacja, elewacja zachodnia

II. 3. Synagoga w Przysusze. Inwentaryzacja, przekrój 3-3

II. 4. Synagoga w Przysusze. Inwentaryzacja, rzut przyziemia

II. 5. Synagoga w Przysusze. Inwentaryzacja, rzut 2-giej kondygnacji i sklepienia

Il. 6. Widok na elewację południową i wschodnią

Il.7. Widok na elewację północną i zachodnią

II.8. Elewacja północna (najbardziej zniszczona). Duże ubytki tynku, większe zawilgocenie ścian, małe nasłonecznienie

II.9. Schody kręcone żelbetowe

Il. 10. Stalowa konstrukcja wzmacniająca bime

Il.11. Filar bimy i ściagi stalowe